

УДК 343.2

В. І. Борисов,

докт. юрид. наук, проф., академік
НАПрН України, директор Науково-
дослідного інституту вивчення про-
блем злочинності імені академіка
В. В. Сташиса НАПрН України

В. С. Батиргарєєва,

докт. юрид. наук, старший науковий
співробітник, заступник директора з
наукової роботи Науково-дослідного
інституту вивчення проблем злочин-
ності імені академіка В. В. Сташиса
НАПрН України

ІНШІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ВЧИНЕННЯ СУСПІЛЬНО НЕБЕЗПЕЧНОГО ДІЯННЯ

Стаття присвячена проблемі визначення змісту поняття «інші кримінально-правові наслідки». З цією метою досліджено історію законодавчого розв'язання цієї проблеми, з'ясовано законодавчі підходи в національному законодавстві та законодавстві зарубіжних країн, здійснено огляд основних позицій із цього питання у кримінально-правовій думці. Проаналізовано відповідні законодавчі новації у сучасному кримінальному праві України.

Ключові слова: *покарання, інші кримінально-правові наслідки, примусові заходи медичного та виховного характеру, спеціальна конфіскація.*

У частині 3 ст. 3 КК України наголошується, що злочинність діяння, а також його караність та інші кримінально-правові наслідки визначаються тільки цим Кодексом. Однак законодавцем не розкривається поняття «інші кримінально-правові наслідки», як і не надається в законі переліку цих наслідків. Єдине, що чітко можна зрозуміти із законодавчого вислову «караність та інші кримінально-правові наслідки», – це характер їх співвідношення, а саме: покарання виступає одним із кримінально-правових наслідків. Проте якщо стосовно покарання у вітчизняному кримінальному законодавстві склалася певна «традиція» – акумулювати положення про цей кримінально-правовий наслідок, особливим чином наголошуючи про це в окремих розділах КК України, в яких наводяться, зокрема, поняття покарання, його мета та

види, норми щодо призначення та ін., то відносно інших кримінально-правових наслідків шляхом системного тлумачення нормативного матеріалу вдається зробити лише певне припущення про види таких наслідків. У цьому зв'язку не можна не погодитися, що відсутність необхідної чіткості у вживанні того чи іншого поняття в якійсь мірі може бути виправданою для теоретичних вишукувань, однак навряд чи є припустимою для застосування законодавчих формулювань, до того ж покликаних позначити явище, що стоїть в одному ряду з кримінальним покаранням¹.

Разом із тим такий підхід законодавця до визначення кола складових, які підпадають під загальне поняття «кримінально-правові наслідки», через використання словосполучення «караність та інші кримінально-правові наслідки» є наочним свідченням змішаної природи деяких інститутів кримінально-правового регулювання, що зумовлюється потребою у відповідній реакції соціуму на суспільно небезпечні діяння або на діяння, їм подібні за формою прояву, шляхом «запозичення» для цього окремих заходів і важелів, властивих феноменам інших сфер суспільного життя (медицини, психіатрії, педагогіки, психології, інших галузей права тощо). У свою чергу, саме цим пояснюється необхідність поглибленого аналізу поняття «інші кримінально-правові наслідки». До того ж звернення до цієї складної проблематики зумовлюється й актуальністю питання щодо неухильного дотримання конституційних прав і свобод осіб, стосовно яких ці кримінально-правові наслідки можуть мати місце.

Незважаючи на значні доктринальні напрацювання в зазначеному напрямі та законодавче закріплення як самої ідеї, так і різних складових комплексного інституту «інші кримінально-правові наслідки», питання визначення цього інституту, його змісту і цілей, підстав, умов й порядку застосування конкретних норм, призначенням яких є врегулювання відповідних правовідно-

¹ Див.: Звечаровский, И. Меры уголовно-правового характера: понятие, система, виды [Текст] / И. Звечаровский // Законность. – 1999. – № 1. – С. 36.

син, сьогодні не отримали свого остаточного розв'язання. Це підтверджується наявністю низки спірних позицій у теорії кримінального права, прогалинами у регулюванні багатьох аспектів застосування складових вказаного інституту та значними труднощами, що виникають у цьому зв'язку в правозастосовній практиці.

Одним із таких проблемних моментів насамперед є встановлення переліку можливих видів реакції суспільства, що охоплюються поняттям «інші кримінально-правові наслідки», на вчинення певних суспільно небезпечних діянь. Адже від цього залежатиме й подальший хід міркувань у визначенні сутнісних ознак і властивостей даного інституту кримінального права в цілому. Намагаючись установити цей перелік, у методологічному плані своєрідними орієнтирами пошуку слід визнати, по-перше, звернення до історії законодавчого розв'язання цієї проблеми за попередніх часів, по-друге, розгляд законодавчого підходу до аналогічної проблеми у КК РФ та деяких інших країнах пострадянського простору, а також у кримінальному законодавстві Західної Європи та Північної Америки, по-третє, огляд основних позицій із цього питання у кримінально-правовій думці, по-четверте, аналіз відповідних законодавчих новацій у кримінальному праві, що відбулися в останні часи в Україні.

Вивчення кримінального законодавства радянської доби свідчить, що у правовому полі вже давно були «прописаними» примусові заходи виховного й медичного характеру. У кримінальних кодексах УСРР 1922 і 1927 рр., і навіть раніше – у Керівних началах із кримінального права РСФРР 1919 р.², – вказані заходи, поряд із заходами репресивного характеру, склали відому тріаду поняття «заходи соціального захисту», хоча останній термін як узагальнюючий для всіх перелічених заходів закріпився лише у 1927 р. Так, у ст. 5 КК УСРР 1927 р. (в якому законодавець, до речі, відмовився від

² У Керівних началах із кримінального права РСФРР 1919 р. передбачалися як заходи виховного (присотсування), так і медичного (лікувальні заходи та заходи перестороги) характеру (докладніше див.: Руководящие начала по уголовному праву РСФСР 1919 г. [Текст] // СУ РСФСР. – 1919. – № 66. – Ст. 506).

поняття покарання аж до 1934 р.) уже чітко наголошується, що до заходів соціального захисту відносять: 1) заходи судово-виправного; 2) медичного та 3) медико-педагогічного характеру. До заходів соціального захисту медичного характеру належало примусове лікування і поміщення особи до медико-ізоляційних установ, а до заходів соціального захисту медико-педагогічного характеру – установа опіки, віддання неповнолітніх на піклування батькам, родичам, установам й організаціям, а також поміщення до спеціальних закладів – реформаториумів (статті 23 і 24 КК УСРР 1927 г.).

Пізніше ці заходи, причому в їх теперішньому термінологічному позначенні, були сприйняті КК УРСР 1960 р. (ст. 11 «Примусові заходи виховного характеру»; ст. 13 «Примусові заходи медичного характеру»). Але до прийняття у 2001 р. нового КК України протягом майже 40 років тривала парадоксальна ситуація: на якій підставі ці заходи входили до предмета кримінально-правового регулювання? Адже попередній Кодекс, на відміну від нині чинного, регламентуючи питання злочинності й караності діяння, нічого не говорив про будь-які інші кримінально-правові наслідки вчинення суспільно небезпечного діяння, до яких традиційно й належить насамперед застосування примусових заходів медичного та виховного характеру.

КК України 2001 р. більш докладно, ніж попередній закон, регламентує застосування примусових заходів медичного характеру. Поняття та мета таких заходів, їх види, коло осіб, до яких вони можуть бути застосовані, а також загальний порядок їх призначення, продовження, зміни або припинення передбачені у розділі XIV КК. Щодо примусових заходів виховного характеру, то слід відзначити, що вони визначені у розділі XV «Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх». У порівнянні з КК 1960 р. нормами цього розділу розширені можливості застосування таких заходів. Так, звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності можливо не лише за вчинення злочину невеликої тяжкості вперше (за термінологією КК 1960 р. – злочину, що не становить великої суспільної не-

безпеки), а й за вчинення вперше необережного злочину середньої тяжкості. При звільненні неповнолітнього від покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру законом узагалі не вимагається, щоб злочин невеликої або середньої тяжкості був учинений уперше. Суд, констатувавши наявність щирого розкаяння та подальшої бездоганної поведінки особи на момент постановлення вироку, не повинен доводити, що виправлення підлітка, звільненого від покарання, може бути досягнуто шляхом застосування виховних заходів примусового характеру, як це вимагається під час звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності.

Якщо звернутися до КК РФ 1996 р., то законодавець цієї країни, намагаючись надати більшій визначеності й чіткості правовій регламентації інституту «інші заходи кримінально-правового характеру»³, в окремій однойменній главі відносить до таких примусові заходи медичного характеру та конфіскацію майна⁴, у той час як примусові заходи виховного впливу нібито штучно з якихось міркувань доцільності й зручності у викладенні нормативного матеріалу або «випадково» (?) в законі винесені за межі цього інституту (хоча за своєю суттю останні тяжіють ближче до нього, ніж деякі випадки примусових заходів медичного характеру). До речі, у КК Естонії заходи впливу медичного та виховного характеру об'єднуються в єдину главу 6 («Заходи впливу медичного та виховного характеру»).

Безумовно, такий законодавчий підхід позначився на розвитку доктрини кримінального права РФ. Так, якщо до змін, внесених до розділу VI КК РФ Федеральним законом від 27 липня 2006 р. № 153-ФЗ, навіть стверджувалось про те, що примусові заходи медичного характеру і примусові заходи виховного впливу не можна вважати кримінально-правовими заходами, оскі-

³ В Україні подібний інститут дістав у КК дещо іншу назву – «інші кримінально-правові наслідки», що дає можливість його більш обмеженого тлумачення, зокрема розглядати його як додатковий засіб здійснення завдань кримінального права.

⁴ За термінологією КК України це спеціальна конфіскація. Законодавець РФ відмовився від так званої загальної конфіскації як виду покарання.

льки вони не мають кримінально-правової природи⁵, то після цієї події, наприклад, автори підручника «Кримінальне право Росії. Частина Загальна» (2012) закликали суворо дотримуватися букви закону, відносячи до заходів кримінально-правового характеру лише ті, на які прямо вказано в розділі VI КК РФ⁶.

Водночас інші вчені стверджують, що законодавець довільно об'єднав в одному розділі два зовсім різних кримінально-правових інститути: інститут примусового лікування та інститут конфіскаційних заходів⁷. Так само існує позиція, що до заходів кримінально-правового характеру слід додати ще й примусові заходи виховного впливу⁸, пропонуючи перенести норми про застосування примусових заходів виховного впливу до розділу «Інші заходи кримінально-правового характеру» КК РФ із виділенням в ньому окремої од-нойменної глави під назвою «Примусові заходи виховного впливу»⁹.

Якщо звернутися до ч. 2 ст. 2, статей 3, 6 і 7 КК РФ, то неважко побачити, що «інші заходи кримінально-правового характеру» встановлюються за вчинення *злочину* (курсив наш. – *Авт.*). У такому разі низка випадків застосування примусових заходів медичного характеру (наприклад, до неосудних осіб, які вчинили злочин у стані осудності, але в подальшому захворіли на психічну хворобу) за логікою законодавця не може регламентуватися нормами кримінального права, а отже, не є сферою кримінально-правового впливу. І дійсно, деякі вчені відзначаючи цей факт, наголошують, що до числа інших заходів кримінально-правового характеру слід відносити ті, які самі по собі

⁵ Докладніше див.: Звечаровский, И. Меры уголовно-правового характера: понятие, система, виды [Текст] / И. Звечаровский // Законность. – 1999. – № 1. – С. 37.

⁶ Докладніше див.: Уголовное право России. Часть Общая [Текст] / отв. ред. Л. Л. Кругликова. – М. : Проспект, 2012. – С. 533–557.

⁷ Див.: Назаренко, Г. В. Конфискация имущества как мера уголовно-правового характера [Текст] / Г. В. Назаренко // Противодействие преступности: уголовно-правовые, криминологические и уголовно-исполнительные аспекты : материалы III Рос. Конгресса уголов. права, 29–30 мая 2008 г. – М. : Проспект, 2008. – С. 83–84.

⁸ Наприклад, див.: Батанов, А. Н. Понятие и виды иных мер уголовно-правового характера [Текст] / А. Н. Батанов, В. А. Посохова, Т. М. Калинина. – М. : Проспект, 2011; Калинина, Т. М. Иные меры уголовно-правового характера [Текст] / Т. М. Калинина, В. В. Палий. – М. : Проспект, 2011; та ін.

⁹ Див.: Коновалова, И. Принудительные меры воспитательного воздействия как инструмент предупреждения корыстных преступлений несовершеннолетних [Электронный ресурс] / И. Коновалова // Право и жизнь. – 2008. – № 125 (8). – Режим доступа: // <http://www.law-n-life.ru/arch/n125.aspx>. – Заголовок з екрана.

є кримінально-правовими, тобто заходи, застосування яких тягне за собою зміну кримінально-правового статусу особи. За даним параметром, на думку І. Е. Звечаровського, із числа інших заходів кримінально-правового характеру слід виключити примусові заходи медичного характеру, а також заходи виховного впливу, що застосовуються до неповнолітніх¹⁰. Свого часу деякі автори пропонували навіть перенести положення кримінального законодавства про примусові заходи медичного характеру до відповідних розділів цивільного, цивільно-процесуального законодавства і законодавства про охорону здоров'я¹¹. У свою чергу, уже на сучасному етапі розвитку кримінального законодавства С. І. Курганов (очевидно, не без впливу законодавчого підходу до розв'язання проблеми інших заходів кримінально-правового характеру) робить висновок із точністю навпаки: з того, що ч. 2 ст. 2 КК РФ говорить про заходи кримінально-правового характеру за вчинення злочинів, ще не випливає, що всі заходи кримінально-правового характеру застосовуються тільки за їх вчинення¹².

Прикладом позиції, що взагалі оминає цю проблему, є розуміння цих заходів, наведене в спеціальній літературі Г. В. Назаренком. Так, учений, вивчаючи примусові заходи медичного характеру, узагалі не звертається до проблеми «прив'язування» інших заходів кримінально-правового характеру до факту вчинення саме злочинних діянь. Із формулювання автором цих заходів випливає, що вони застосовуються судом (звісно ж, із додержанням усіх інших умов) до осіб, які вчинили суспільно небезпечне діяння, передбачене Особливою частиною КК РФ. Під такими діяннями Г. В. Назаренко розуміє: 1) суспільно небезпечні діяння, вчинені неосудними особами; 2) зло-

¹⁰ Звечаровский, И. Меры уголовно-правового характера: понятие, система, виды [Текст] / И. Звечаровский // Законность. – 1999. – № 1. – С. 37.

¹¹ Див.: Беляев, В. Г. Уголовное право и невменяемость [Текст] / В. Г. Беляев // Вопросы профилактики общественно опасных действий, совершаемых психически больными / отв. ред.: Г. А. Макеев; редкол.: Н. М. Ахмедов, В. Г. Беляев, В. А. Ефет, И. С. Маркин, Б. А. Соколов. – Волгоград: Изд-во Волгогр. мед. ин-та, 1981. – С. 14–15.

¹² Курганов, С. Меры уголовно-правового характера [Текст] / С. Курганов // Уголов. право. – 2007. – № 2. – С. 59.

чини, вчинені осудними суб'єктами, які після вчинення злочину захворіли на психічний розлад, що виключає осудність; 3) особами, які мають психічні розлади, що не виключають осудності¹³.

Намагаючись знайти вихід із ситуації неузгодженості законодавчого підходу до розуміння інших заходів кримінально-правового характеру із деякими випадками застосування примусових заходів медичного характеру, а також конфіскації майна та примусових заходів виховного впливу, В. Д. Філімонов, зокрема, пропонує компромісне рішення: заходи медичного характеру і конфіскація майна призначаються *не за вчинення злочинів, а у зв'язку із вчиненням злочинів або інших суспільно небезпечних діянь* (курсив наш. – Авт.). Зазначені заходи науковець вважає за необхідне відносити до заходів безпеки, оскільки власне заходи кримінально-правового характеру не можуть існувати поза межами кримінально-правових відносин. У свою чергу, примусові заходи виховного впливу він пропонує відносити до заходів адміністративної відповідальності, що застосовуються судом¹⁴.

У той же час ученим підкреслюється, що всі перелічені заходи, хоча й не можуть розглядатися як заходи кримінально-правового характеру, однак у них є підстави вважатися заходами, що мають *кримінально-правове значення*, а тому цілком обґрунтованим є їх включення до тексту кримінального закону (наприклад, примусові заходи медичного характеру уточнюють підстави застосування кримінальної відповідальності й покарання; норми, що на-

¹³ Див.: *Енциклопедія уголовного права [Текст]. Т. 12 : Другие меры уголовно-правового характера.* – СПб. : Изд. проф. Малинина – СПб ГКА, 2009. – С. 24–26.

¹⁴ Філімонов, В. Понятие и классификация мер уголовно-правового характера [Текст] / В. Філімонов // *Уголов. право.* – 2012. – № 4. – С. 37.

Аналогічну позицію у плані віднесення примусових заходів медичного характеру до заходів безпеки займають й інші вчені, зокрема Г. В. Назаренко, А. Б. Меджидова, Р. І. Міхеев, С. В. Полубинська та ін. (докладніше див.: *Енциклопедія уголовного права [Текст]. Т. 12 : Другие меры уголовно-правового характера.* – СПб. : Изд. проф. Малинина – СПб ГКА, 2009. – С. 42; Меджидова, А. Б. Принудительные меры медицинского характера [Текст] / А. Б. Меджидова // *Уголов. право.* – 2007. – № 1. – С. 38; *Российское уголовное право [Текст] : курс лекций. Т. 2 : Наказание / под ред. А. И. Коробеева.* – Владивосток : Изд-во Дальневост. ун-та, 1999. – С. 413–414; *Курс российского уголовного права. Общая часть [Текст] / под ред. В. Н. Кудрявцева, А. В. Наумова.* – М. : Спарк, 2001. – С. 729; та ін.). До речі, кримінальному праву багатьох сучасних зарубіжних країн так само відомо поняття «заходи безпеки», у тому числі «заходи безпеки медичного характеру». Цей термін вживається, зокрема, у законодавстві США, Франції, Іспанії, Болгарії, Республіки Беларусь. Іноді ці заходи в юридичній літературі отримують назву соціальних заходів захисту.

лежать до конфіскації майна, дозволяють виявити різницю між конфіскацією як кримінальним покаранням і заходами, спрямованими на вилучення у злочинця засобів вчинення злочину, а також майна, здобутого в результаті вчинення злочинів або призначеного для їх вчинення; можливість виправлення неповнолітніх шляхом застосування до них примусових заходів виховного впливу є однією з умов звільнення від кримінальної відповідальності й покарання)¹⁵.

У будь-якому разі тоді справедливо виникає запитання: а що ж відносити до інших заходів кримінально-правового характеру, на які прямо вказує кримінальний закон, і чи є цей перелік вичерпним? «Якщо виключити примусові заходи медичного характеру, примусові заходи виховного впливу і конфіскацію майна з числа “інших заходів кримінально-правового характеру”, то про які “інші заходи кримінально-правового характеру за вчинення злочину” говорить ч. 2 ст. 2 КК РФ?»¹⁶ – справедливо задається питанням С. І. Курганов.

Як бачимо, у сучасній російській кримінально-правовій науці обов'язковим пунктом дискусій у сфері, про яку йдеться, стає питання змістовного наповнення поняття «інші заходи кримінально-правового характеру» переліком його складових. Аналіз поглядів щодо цих складових дозволяє дійти висновку, що існують не лише істотно відмінні інтерпретації даного поняття, що засновані на різному розумінні природи й підстав застосування тих чи інших заходів, а й пропонуються різні їх комбінації, якими зумовлюється відповідно й зміст даного поняття. Причому своєрідним вододілом у розмаїтті пропонованих позицій може бути констатація такого факту: чи дотримується той чи інший учений, так би мовити, традиційних поглядів на цю проблему, які сформовані, зокрема, під впливом розв'язання даної про-

¹⁵ Докладніше див.: Филимонов, В. Понятие и классификация мер уголовно-правового характера [Текст] / В. Филимонов // Уголов. право. – 2012. – № 4. – С. 37–38.

¹⁶ Курганов, С. Меры уголовно-правового характера [Текст] / С. Курганов // Уголов. право. – 2007. – № 2. – С. 62.

блеми законодавцем, або дослідник є прибічником широкого підходу до визначення видів інших заходів кримінально-правового характеру, що відбивається, зокрема, у розширенні переліку цих заходів за рахунок включення до нього тих із них, що цілком охоплюються інститутом караності.

Прикладом традиційного підходу (з урахуванням законодавчих новел останнього часу) є позиція російських дослідників С. І. Курганова і Ф. Б. Гребьонкіна, які, солідаризуючись із законодавчим підходом до визначення кола інших заходів кримінально-правового характеру, зазначають, що ці заходи включають примусові заходи медичного характеру та конфіскацію майна¹⁷.

Представником широкого підходу слід визнати вже згадуваного В. Д. Філімонова, який відзначає, що іншими заходами кримінально-правового характеру можуть вважатися лише заходи кримінальної відповідальності, що застосовуються, як і покарання, за вчинення злочинів. На цій підставі до інших заходів кримінально-правового характеру за змістом ч. 2 ст. 2 і ст. 6 КК РФ пропонує відносити умовне засудження й відстрочку від відбування покарання¹⁸. Із контексту міркувань І. Е. Звечаровського до інших заходів кримінально-правового характеру належить відносити всі види звільнення від кримінальної відповідальності та покарання, умовне засудження, заміну невідбутої частини покарання (більш м'яким чи більш суворим) та зняття судимості¹⁹. Водночас у навчальній і монографічній літературі зустрічається погляд, що до інших заходів кримінально-правового характеру належать примусові заходи виховного впливу і примусові заходи медичного характеру²⁰, видача особи, яка обвинувачується у вчиненні злочину, іноземній дер-

¹⁷ Докладніше див.: Курганов, С. Меры уголовно-правового характера [Текст] / С. Курганов // Уголов. право. – 2007. – № 2. – С. 59; Гребенкин, Ф. Б. Меры уголовно-правового характера и их применение [Текст] / Ф. Б. Гребенкин. – М. : Юрлитинформ, 2013.

¹⁸ Филимонов, В. Понятие и классификация мер уголовно-правового характера [Текст] / В. Филимонов // Уголов. право. – 2012. – № 4. – С. 40.

¹⁹ Звечаровский, И. Меры уголовно-правового характера: понятие, система, виды [Текст] / И. Звечаровский // Законность. – 1999. – № 1. – С. 36–37.

²⁰ Докладніше див.: Российское уголовное право [Текст] : в 2 т. Т. 1 : Общая часть : учебник / Г. Н. Борзенков и др. ; под ред. Л. В. Иногамова-Хегай, В. С. Комиссарова, А. И. Рарога. – М. : ТК Велби, Проспект,

жаві²¹, а так само умовне засудження й відстрочка відбування покарання вагітним жінкам та жінкам, що мають малолітніх дітей²².

Як бачимо, майже в будь-якій спробі встановити перелік заходів кримінально-правового характеру, зокрема тих, до яких додається прикметник «інші», увага дослідників – представників широкого підходу, відволікаючись власне від проблеми їх визначення, зміщується у площину можливого співвіднесення цих заходів із формами реалізації кримінальної відповідальності. Так, наприклад, стверджується, що застосування інших заходів кримінально-правового характеру відбувається, як правило, взамін кримінальної відповідальності²³; примусові заходи медичного характеру, конфіскацію майна, заходи виховного впливу, що застосовуються до неповнолітніх, умовне засудження, відстрочку виконання покарання вагітним жінкам і жінкам, що мають малолітніх дітей, умовно-дострокове звільнення, деякі додаткові покарання і судимість можна вважати своєрідною формою реалізації кримінальної відповідальності²⁴; до форм реалізації кримінальної відповідальності не належать лише примусові заходи, що застосовуються до осіб, які страждають на психічні захворювання²⁵. З останнього твердження логічним уявляється віднесення всіх інших заходів кримінально-правового характеру так само до форм реалізації кримінальної відповідальності.

Окремо слід наголосити й на такому «нетиповому» підході, висловле-

2006. – С. 14; Коновалова, И. Принудительные меры воспитательного воздействия как инструмент предупреждения корыстных преступлений несовершеннолетних [Текст] / И. Коновалова // Право и жизнь. – 2008. – № 125 (8). – Режим доступа: <http://www.law-n-life.ru/arch/n125.aspx>; Колмаков, П. Понятие и сущность принудительных мер медицинского характера [Текст] / П. Колмаков // Уголов. право. – 2003. – № 3. – С. 28.

²¹ Кримінальне право України: Загальна частина [Текст] : підручник / Ю. В. Александров, В. І. Антипов, М. В. Володько та ін. ; відп. ред. Я. Ю. Кондратьев ; наук. ред. В. А. Клименко та М. І. Мельник. – К. : Прав. джерела, 2002. – С. 10.

²² Докладніше див.: Российское уголовно-исполнительное право [Текст] : курс лекций / А. Я. Гришко, А. А. Захаров, В. Д. Иванов и др. – М. : Юрид. ин-т МВД России, 2000. – С. 16.

²³ Див.: Санталов, А. Л. Использование наказания в отношении несовершеннолетних: вопросы законодательной техники и дифференциации [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / А. Л. Санталов. – Казань, 2006. – С. 20.

²⁴ Див.: Келина, С. Г. «Иные меры уголовно-правового характера» как институт уголовного права [Текст] / С. Г. Келина // Уголовное право: стратегия развития в XXI веке : материалы 4-й Междунар. науч.-практ. конф. – М. : ТК Велби, Проспект, 2007. – С. 287.

²⁵ Див.: Багрий-Шахматов, Л. В. Уголовная ответственность и наказания [Текст] / Л. В. Багрий-Шахматов. – Минск : Вышэйш. шк., 1976. – С. 142.

ному в спеціальній літературі, коли ті заходи кримінально-правового характеру, які умовно можна позначити як традиційні, інтерпретуються в площині інституту караності, а саме: застосування примусових заходів медичного характеру й виховного впливу являє собою самостійну форму реалізації кримінальної відповідальності²⁶.

Такий шлях до встановлення переліку інших заходів кримінально-правового характеру (через з'ясування їх можливого співвіднесення із формами реалізації кримінальної відповідальності), на думку багатьох учених, вважається методологічно правильним й логічно обґрунтованим (К. О. Бузанов, І. Е. Звечаровський, С. В. Землюков, Т. М. Калініна, І. А. Коновалова, С. І. Курганов, В. В. Палій та ін.).

Сутність окресленої дискусії за інерцією переноситься й на вітчизняний ґрунт. При цьому слід відзначити, що українському правовому полю відомі всі наведені вище конструкції. Щодо їх природи та місця так само немає усталеного підходу. Надалі законодавчі вирішення щодо конкретної «дислокації» інших заходів кримінально-правового характеру в тексті Кодексу викликають обґрунтовані сумніви. Слід також визнати, що існуючі «прогалини» в теоретичній матерії нерідко заповнюються умоглядними висновками, підживленими інтуїтивними здогадками та некоректним запозиченням окремих фрагментів із генетично й історично «споріднених» правових систем. Саме цим пояснюється наведений аналіз зарубіжного законодавства та наукової думки.

Дослідженням окремих складових, що віднесені вітчизняною правовою доктриною до кримінально-правових наслідків (їх сутності, поняття, умов й порядку застосування тощо), займалися й продовжують займатися чимало українських вчених (Ю. В. Баулін, В. М. Бурдін, Н. О. Гуторова, І. В. Жук, М. М. Книга, Л. М. Кривоченко, В. В. Лень, А. А. Музика, В. О. Навроцький,

²⁶ Див.: Курганов, С. Меры уголовно-правового характера [Текст] / С. Курганов // Уголов. право. – 2007. – № 2. – С. 60; Горобцов, В. И. Теоретические проблемы реализации мер постпенитенциарного воздействия [Текст] / В. И. Горобцов. – Орел, 1996. – С. 29; Стяжкина, С. А. Уголовная ответственность несовершеннолетних: понятие, содержание и формы реализации [Текст] / С. А. Стяжкина, Л. В. Ложкина // Вестн. Удмурт. ун-та. – 2005. – № 6 (2). – С. 26.

М. І. Панов, Ю. А. Пономаренко, Г. М. Собко, Є. В. Фесенко, М. І. Хавронюк, О. О. Ямкова, С. С. Яценко та ін.). Проте аналіз вітчизняних наукових джерел свідчить, що проблема інших кримінально-правових наслідків ще далека від остаточного розв'язання, не говорячи вже про домінування будь-якої усталеної позиції принаймні щодо переліку таких наслідків. У цьому плані вітчизняній кримінально-правовій науці більш притаманний вузькопрагматичний підхід, що орієнтується на розкриття, хоча й всебічне, але поки що будь-якого одного виду інших кримінально-правових наслідків.

Отже, лише нечисленні роботи українських авторів можна розглядати як такі, в яких робиться спроба більш-менш системно представити перелік інших кримінально-правових наслідків. Серед робіт останнього часу слід виділити наукову публікацію М. І. Хавронюка під назвою «Заходи кримінально-правового впливу: які вони бувають». У цій публікації вчений, зокрема, зазначає, що під такими заходами, очевидно, слід розуміти: судимість, примусові заходи виховного характеру, крім випадків застосування їх до особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння до досягнення віку, з якого може настати кримінальна відповідальність; примусові заходи медичного характеру; примусове лікування; конфіскацію (вилучення) та знищення певних предметів, знарядь, сировини і матеріалів для їх виробництва²⁷.

Системність у викладенні матеріалу, звісно ж, притаманна й літературі коментаторського характеру. У роз'ясненнях, наведених до ч. 3 ст. 3 Науково-практичного коментарю до КК України (2013 р.), відзначається, що інші кримінально-правові наслідки злочину – це звільнення від кримінальної відповідальності, призначення покарання, звільнення від нього та від його відбування, судимість тощо²⁸.

Якщо звернутися до аналізу вітчизняної літератури з кримінального пра-

²⁷ Хавронюк, М. І. Заходи кримінально-правового впливу: які вони бувають [Текст] / М. І. Хавронюк // Юрид. вісн. України. – 2013. – 25–31 трав. (№ 21 (934)). – С. 6.

²⁸ Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар [Текст] : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 5-те вид., допов. – Х. : Право, 2013. – С. 12.

ва, що вийшла у світ деякий час тому і якій так само притаманний певний елемент системного підходу до викладення наукового погляду на проблему, про яку йдеться, то можна зробити висновок, що до кола інших кримінально-правових наслідків віднесено принаймні примусові заходи медичного характеру, примусове лікування та примусові заходи виховного характеру. Наприклад, В. М. Трубников і А. А. Яровой однозначно підкреслили, що до цих наслідків належать перш за все примусові заходи медичного характеру та примусове лікування, примусові заходи виховного характеру²⁹. І. В. Жук прямо зазначила, що у кримінально-правовому аспекті примусові заходи медичного характеру та примусове лікування не є покаранням, а належать до інших кримінально-правових наслідків суспільно небезпечного діяння³⁰. При цьому зауважимо, що своєрідністю у підході українського законодавства до визначення інших кримінально-правових наслідків є те, що як окремий наслідок наводиться так само й примусове лікування.

До речі, примусові заходи лікування передбачені й у КК Республіки Беларусь, однак із законодавчих положень випливає, що примусові заходи безпеки й лікування – це єдиний неподільний комплекс заходів, що вживається до психічно хворих, які вчинили суспільно небезпечні діяння, осіб зі зменшеною осудністю, а також до осіб, які страждають на хронічний алкоголізм, наркоманію або токсикоманію. Фактично під заходами безпеки тут розуміється те, що за українським законодавством вважається примусовими заходами медичного характеру. За КК Вірменії примусові заходи медичного характеру та примусове лікування вживаються як синоніми.

Відносячи примусові заходи медичного і виховного характеру до інших кримінально-правових наслідків, лише зауважимо, що ці заходи застосову-

²⁹ Трубников, В. М. Принудительные меры медицинского характера и принудительное лечение: проблемы, поиски, решения [Текст] / В. М. Трубников, А. А. Яровой // Право і безпека. – 2003. – № 2'3. – С. 138.

³⁰ Жук, І. В. Примусові заходи медичного характеру та примусове лікування у кримінальному праві України [Текст] : автореф. ... канд. юрид. наук / І. В. Жук ; Київ. нац. ун-т внутр. справ МВС України. – К., 2009. – С. 6.

ються не лише у зв'язку з учиненням злочину, а й у випадках вчинення особами суспільно небезпечних діянь, передбачених КК (ідеться, зокрема, про неосудних осіб, а також осіб, які не досягли віку кримінальної відповідальності). Тобто, як бачимо, цей інститут пов'язаний не лише зі злочинністю, а й із суспільно небезпечними діяннями, які за кримінальним законом злочинами не визнаються, проте ознаки яких описані в нормах Особливої частини КК³¹. У цих випадках складається враження, що кримінальний закон нібито виходить за межі своєї «компетенції», однак все одно застосування цих заходів, ще раз наголосимо, пов'язано з учиненням саме суспільно небезпечних діянь. І цей факт свідчить про правомірність «вмонтування» норм про інші кримінально-правові наслідки до матерії кримінального права.

Що стосується конфіскації майна, то в розглядуваній часовий проміжок (нагадаємо – із часів установа радянської влади на більшій території України й до сьогоднішнього дня) її відносили спочатку до системи покарань, пізніше – до заходів соціального захисту судово-виправного характеру й знову – до системи покарань. При цьому кримінальний закон радянської доби фактично передбачав і такий вид конфіскації майна, який дістав назву спеціальної і щодо природи якого, а відповідно і місця спеціальної конфіскації у системі кримінально-правових інститутів, й досі висловлюються різні погляди. У Науково-практичному коментарі до Кримінального кодексу України (2013 р.) наголошується, що спеціальна конфіскація як особливий захід примусового характеру поширюється на предмети, що визнані речовими доказами за справою (ст. 98 КПК), і застосовується на підставі ч. 9 ст. 100 КПК України. Водночас цей вид конфіскації передбачається й у кримінальному законі (більше ніж у 60-ти санкціях статей Особливої частини КК України)³².

Якщо звернутися до кримінального законодавства країн колишнього

³¹ Також див.: Скрипченко, Н. Ю. К вопросу о понятии мер уголовно-правового характера [Текст] / Н. Ю. Скрипченко // Ежегодник уголов. права. – 2012. – № 6. – С. 296–301.

³² Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар [Текст] : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 5-те вид., допов. – Х. : Право, 2013. – С. 235.

СРСР, то КК РФ конфіскацію майна («спеціальну конфіскацію») віднесено до інших заходів кримінально-правового характеру із доповненням у 2006 р. розділу VI КК РФ відповідною однойменною главою 15¹ («Конфіскація майна»). При цьому, яка уже зазначалося, із числа покарань конфіскацію майна вилучено. У КК Молдови як захід безпеки передбачено саме спеціальну конфіскацію, випадки застосування якої, однак, багато в чому збігаються із тими, що передбачаються КК РФ. Причому у ст. 106 КК Молдови («Спеціальна конфіскація») наведено як визначення цієї конфіскації, так і вичерпний перелік майна, що підлягає спеціальній конфіскації. До речі, подібне законодавче вирішення має давні корені. У спеціальній літературі свого часу висловлювалася думка про недоцільність збереження загальної конфіскації всього або частини майна винної особи та заміну її конфіскацією спеціальною (знарядь і предметів злочину), оскільки загальна конфіскація нерідко зачіпає майнові інтереси невинуватих осіб, передбачає вилучення предметів та речей, набутих у тому числі законним шляхом, та ін.³³²

Проте, як показала практика, навіть закріплення у кримінальному законі певної позиції щодо розуміння спеціальної конфіскації не розв'язує численних проблем даного інституту, оскільки існують правові традиції у поглядах на конфіскацію майна як таку, що тривалий час відбивалися у практиці її застосування; теоретиками кримінально-правової науки й практиками продовжують висловлюватися не позбавлені раціонального зерна сумніви стосовно некоректності змішання різнопорядкових категорій (загальної та спеціальної конфіскації), що призводить до порушення системності в законодавстві. Таким чином, у доктрині кримінального права й досі активно дискутується питання з приводу, по-перше, «правомірності» об'єднання під однією назвою (в одній главі (розділі) КК) фактично різних видів конфіс-

³³ Наприклад, див.: Иванов, К. Н. Должна ли сохраняться конфискация имущества как вид уголовного наказания [Текст] / К. Н. Иванов // Сов. государство и право. – 1958. – № 9. – С. 100–101; Цветанович, А. Л. Дополнительные наказания в советском уголовном праве [Текст] / А. Л. Цветанович. – Калининград : КГУ, 1980. – С. 41–43; та ін.

кації, природа і цілі яких є досить відмінними один від одного; по-друге, регулювання одним нормативно-правовим актом – КК – випадків як загальної, так і спеціальної конфіскації; по-третє, доцільності віднесення в деяких випадках конфіскації до інших кримінально-правових наслідків (заходів кримінально-правового характеру, заходів безпеки тощо) та поєднання конфіскації як такої з іншими кримінально-правовими наслідками в межах одного структурного підрозділу кримінального закону (глави, розділу). Як бачимо, це багатовимірна проблема, вирішення якої потребує системності у підходах до питань змісту конфіскації, її видів, галузевої приналежності та ін.

У будь-якому випадку, намагаючись віднайти «істину», як здається на перший погляд, у замкненому колі, методологічно правильним уявляється виокремлення можливих видів конфіскації. Саме таким шляхом, як буде зазначено нижче, і пішов український законодавець. На цей час вітчизняним кримінальним законодавством, по-перше, прямо закріплено конфіскацію майна як вид покарання; по-друге, надано визначення й установлено перелік тих випадків конфіскації майна, які, не будучи покаранням, віднесені до інших кримінально-правових наслідків та позначені терміном «спеціальна конфіскація». Водночас й за нормами кримінального процесуального права передбачається, по суті, застосування спеціальної конфіскації. Так, виходячи із практики визнання на підставі ст. 100 КПК України речовими доказами у кримінальному провадженні того чи іншого вилученого майна, спеціальною конфіскацією охоплюються випадки вилучення: 1) грошей, цінностей та іншого майна, які належать обвинуваченому і були підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення; 2) грошей, цінностей та іншого майна, які призначалися для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та (або) матеріального забезпечення кримінальних правопорушень або винагороди за їх вчинення; 3) майна, вилученого з обігу, з метою подальшої передачі відповідним установам або знищення; 4) гро-

шей, цінностей та іншого майна, які були об'єктом кримінального правопорушення або іншого суспільно небезпечного діяння, з метою повернення законним володільцям, а в разі їх невстановлення – передачі в дохід держави; 5) грошей, цінностей та іншого майна, набутого в результаті вчинення кримінального правопорушення, а також доходів від них з метою передачі в дохід держави.

До речі, в юридичній літературі свого часу було наведено думку, що в сучасному кримінальному законодавстві України та Росії передбачено кілька різних видів конфіскації майна. Перший з них – це так звана некримінально-правова конфіскація майна (спеціальна конфіскація); другий – кримінально-правова конфіскація майна як «інший кримінально-правовий захід», а саме як захід захисту від зловживань винним правом власності на певні речі; третій (тільки в КК України) – кримінально-правова конфіскація як вид покарання³⁴. При такому підході до природи конфіскації взагалі знімається питання щодо віднесення спеціальної конфіскації до інших кримінально-правових наслідків, оскільки конфіскація, яка підпадає під другий із наведених різновидів, виявляється у вилученні знарядь і засобів вчинення злочину, що законно знаходяться в особі на праві власності. Разом із тим наголошується, що спеціальна конфіскація являє собою випадок закріплення некримінально-правової норми в кримінальному законі³⁵.

І хоча дійсно, застосування примусового вилучення майна у випадках, які вище віднесені нами до спеціальної конфіскації, регламентуються, зокрема, й положеннями КПК України, проте віднесення таких випадків водночас до інших кримінально-правових наслідків, передбачених КК, зумовлюється, на наш погляд, об'єктивними процесами правового регулювання у даній сфері суспільних відносин, які позначаються й на кримінальному законі. Адже

³⁴ Докладніше див.: Пономаренко, Ю. А. Конфискация имущества в уголовном праве и законодательстве [Текст] / Ю. А. Пономаренко // Противодействие преступности: уголовно-правовые, криминологические и уголовно-исполнительные аспекты : материалы III Рос. Конгресса уголов. права, 29–30 мая 2008 г. – М. : Проспект, 2008. – С. 652.

³⁵ Там само. – С. 651.

останній сьогодні не завжди виступає, так би мовити, чистою кримінально-правовою матерією в «рафінованому» вигляді, оскільки все частіше спостерігається, як уже зазначалося, своєрідна дифузія різних галузей права (яскравим прикладом цього якраз і є природа інших кримінально-правових наслідків, передбачених у КК). Законодавець, фактично згадуючи про спеціальну конструкцію у низці санкцій статей Особливої частини КК, напевно, виходить саме із цих міркувань. До речі, чимало кримінальних кодексів (наприклад, США, деяких країн Європейського континенту) містять не лише норми кримінального права, а й положення кримінально-процесуального права.

Певну крапку у визначенні правової природи спеціальної конфіскації поставив законодавець України. У квітні 2013 р. Верховною Радою прийнятий Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України (стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України)»³⁶. Як наголошується у Пояснювальній записці до проекту зазначеного Закону, необхідність ухвалення останнього зумовлена потребою приведення норм чинного законодавства України у відповідальність до положень Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією у частині запровадження процедури спеціальної конфіскації майна та доходів, отриманих від корупційних діянь.

Для досягнення цієї мети, по-перше, змінено назву розділу XIV «Примусові заходи медичного характеру та примусове лікування» КК України на «Інші заходи кримінально-правового характеру» та доповнено його новими статтями 96¹ («Спеціальна конфіскація») та 96² («Випадки застосування спеціальної конфіскації»), якими визначаються поняття спеціальної конфіскації, її предмет та порядок застосування; по-друге, до санкцій низки статей Особливої частини КК України (із зміною назв деяких із них у зв'язку із вилучен-

³⁶ Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України (стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України) [Текст] : Закон України від 18 квітня 2013 р. № 222-VII // Офіц. вісн. України. – 2013. – № 46. – Ст. 1629.

Зауважимо, що цей Закон повинен набрати чинності з 15 грудня 2013 р.

ням терміна «хабар») включені положення, якими передбачено спеціальну конфіскацію (статті 364 («Зловживання владою або службовим становищем»), 366 («Службове підроблення»); 368 («Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою»); 368² («Незаконне збагачення»); 369 («Пропозиція або надання неправомірної вигоди службовій особі»); 369² («Зловживання впливом»)); по-третє, у новій редакції викладені відповідні статті КПК України, якими регулюються питання застосування спеціальної конфіскації певного майна, зокрема процесуальний механізм її забезпечення. Наслідком прийняття цього документа має стати запровадження дієвого механізму конфіскації майна та доходів, отриманих від корупційних діянь, що в цілому позитивно вплине на зменшення рівня корупції в державі, буде сприяти подоланню негативних наслідків від корупційних діянь та мінімізує збитки держави, завдані вчиненням корупційних діянь посадовими та службовими особами органів державної влади та органів місцевого самоврядування³⁷.

Кілька слів окремо слід сказати щодо деяких новацій за кримінальними кодексами республік колишнього СРСР у переліку тих заходів, які за кримінальним законодавством віднесені до інших кримінально-правових наслідків. До таких новацій, наприклад, можна віднести за КК Молдови обов'язкову хімічну кастрацію стосовно сексуальних насильників щодо неповнолітніх осіб³⁸². Цікаво, що як інші кримінально-правові наслідки (за термінологією КК Молдови – заходи безпеки) в окремій главі зазначаються так само примусові заходи медичного і виховного характеру, висилка та спеціальна конфіскація. В окремій главі VIII¹, якою доповнено у 2005 р. КК Латвії, передбачено примусові заходи впливу, що застосовуються до юридичних осіб. До перелі-

³⁷ Слід звернути увагу на термінологію, застосовану у цьому Законі законодавцем. Новий розділ має назву «Інші заходи кримінально-правового характеру», хоча у ч. 3 ст. 3 КК України зазначається про «інші кримінально-правові наслідки» (курсив наш. – Авт.). Очевидно, такий підхід не позбавлений деякого впливу з боку російської законодавчої практики.

³⁸ Неконституційність цього заходу визнано Конституційним судом Молдови (див.: Юрид. вісн. України. – 2013. – 13–19 лип. (№ 28). – С. 9).

ку видів цих заходів віднесено: ліквідацію юридичної особи; обмеження прав; конфіскацію майна та грошове стягнення.

У травні 2013 р. Верховною Радою України прийнятий ще один нормативно-правовий акт, який має безпосереднє відношення до проблеми інших кримінально-правових наслідків. Ідеться про Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб)», метою якого є запровадження можливості застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру у зв'язку із вчиненням їх уповноваженими особами від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого зі злочинів, передбачених статтями 209, 306, частинами 1 і 2 ст. 368², статтями 369, 369² КК, або вчиненням уповноваженою особою від імені юридичної особи будь-якого зі злочинів, передбачених статтями 258–258⁵. Зазначеним Законом КК України доповнено новим розділом XIV-1 «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб», а також визначені підстави та загальні правила застосування до юридичних осіб таких заходів кримінально-правового характеру, як штраф, конфіскація майна та ліквідація юридичної особи³⁹.

Цей нормативно-правовий акт, на наш погляд, є компромісним підходом до проблематики встановлення відповідальності юридичних осіб у площині дії норм кримінального права. Однією стороною цього компромісу виступає група вчених, що висловлюють у доктрині кримінального права радикальну позицію, сутність якої полягає в тому, що при обмеженні кола суб'єктів злочинів тільки фізичними особами не розкривається вся повнота причин суспільно небезпечних наслідків, що настали і криються не лише в поведінці обвинувачуваного, а й у діяльності організації в цілому, яку він представляє⁴⁰. Тому встановлення *кримінальної* відповідальності юридичних

³⁹ Закон України від 23 травня 2013 р. № 314-VII. Закон повинен набрати чинності з 1 вересня 2014 р.

⁴⁰ Див.: Тер-Акопов, А. А. Преступление и проблемы нефизической причинности в уголовном праве

осіб створюватиме умови для швидкої та невідвотної відповідальності, зокрема, за екологічні, деякі економічні, комп'ютерні та інші злочини⁴¹ (виділено нами. – Авт.). В Україні подібний підхід поділяють, зокрема, Б. М. Грек, В. К. Грищук, В. М. Куц, Л. І. Шеховцова та ін. Другою стороною цього компромісу є численна когорта науковців, які категорично заперечують проти встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб. Мабуть, тому, на порядку денному знову й знову з'явилося питання про встановлення заходів кримінально-правового характеру стосовно юридичних осіб, хоча, як бачимо, й у дещо пом'якшеній формі.

Слід наголосити, що у тексті вказаного Закону дійсно не вживається термін «кримінальна відповідальність юридичних осіб», який, власне, і був каменем спотикання. Замість цього законодавець щодо юридичних осіб оперує словосполученням «заходи кримінально-правового характеру». Такий підхід, напевно, є розрахунком розробників цього законопроекту на лояльний підхід із боку їх опонентів до цих нововведень, які в цьому аспекті «співзвучні» із положеннями згаданих вище міжнародно-правових актів.

Дійсно, якщо звернутися до текстів таких міжнародних документів, ратифікованих Україною, як Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією від 27 січня 1999 р., Конвенція ООН «Проти транснаціональної організованої злочинності» від 15 листопада 2000 р. та Конвенція ООН проти корупції від 31 жовтня 2003 р., то ними не вимагається встановлення для юридичних осіб саме *кримінальної* відповідальності. Отже, можемо зробити висновок, що зазначені конвенційні документи не зобов'язують Україну встановлювати саме *кримінальну* відповідальність юридичних осіб за вчинення кримінальних правопорушень, а лише рекомендують установити найбільш ефективний вид відповідальності юридичних осіб, відносячи це питання на розсуд нашої

[Текст] / А. А. Тер-Акопов. – М. : Юристъ, 2003. – С. 467.

⁴¹ Див.: Антонова, Е. Ю. К вопросу о целесообразности уголовной ответственности юридических лиц [Текст] / Е. Ю. Антонова // Уголовное право: стратегия развития в XXI веке : материалы 4-й Междунар. науч.-практ. конф. – М. : ТК Велби, Проспект, 2007. – С. 154.

держави.

До речі, хвилі наукової дискусії з цього питання позначаються й на законодавчій практиці. Так, уже неодноразово спостерігалися коливання національного законодавця в пошуках оптимального варіанта розв'язання ситуації із можливістю притягнення до відповідальності юридичних осіб. Таким прикладом може слугувати, наприклад, Закон України «Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень» від 11 червня 2009 р. № 1507-VI, який утратив силу через чотири дні після набрання ним чинності.

І на останнє поставимо ще одно запитання: чи потрібно «збирати» всі інші кримінально-правові наслідки в одному розділі кримінального закону, як це зроблено, наприклад, у кримінальних кодексах низки зарубіжних країн? Очевидно, проблема розміщення нормативного матеріалу у КК вирішується у відповідності до національних правових традицій тієї чи іншої держави. В Україні ніколи кримінально-правові наслідки вчинення суспільно небезпечних діянь не містилися в окремому розділі (главі). Дійсно, ці наслідки за своєю природою, цілями, підставами застосування та ін., як не однократно вже наголошувалося, є дуже різними. Тому спеціальне створення ще одного окремого розділу в кримінальному законі виглядатиме достатньо штучним. Окрім суто зовнішнього, механістичного поєднання положень, важко буде виявити логіку в необхідності даного кроку.

Борисов В. И., Батыргареева В. С. Другие уголовно-правовые последствия совершения общественно опасного деяния

Статья посвящена проблеме определения содержания понятия «иные уголовно-правовые последствия». С этой целью исследована история законодательного решения этой проблемы. Изложены законодательные подходы к ее решению в национальном законодательстве и законодательстве зарубежных стран. Сделан обзор основных позиций по этому вопросу в уголовно-правовой доктрине. Проанализированы соответствующие законодательные новации в современном уголовном праве Украины. Особое внимание уделено установления правовой природы специальной конфискации.

Ключевые слова: наказание, иные уголовно-правовые последствия, принудительные меры медицинского и воспитательного характера, специальная конфискация.

Borysov V.I., Batyrgareyeva V.S. The Other Criminal and Legal Consequences of Socially Dangerous Act

The article is devoted to the problem of determination of the content of definition «The other criminal and legal consequences». With this purpose, the history of legislative solution of this problem is studied. Legislative approaches to solving this problem in national legislation and legislation of the foreign countries have been considered. The corresponding legislative innovations in the modern criminal law of Ukraine are analyzed. The attention mainly is paid to the formulation of the special confiscation.

Key words: *punishment, the other criminal and legal consequences, forced measures of medical and educational nature, special confiscation.*